

Vaše kosti

bodo bolj bele kot marmor

Tekst: Ivan Puc Foto: Primož Lavre, arhiv Salomon 2000, osebni arhivi
ivan.puc@revija-reporter.si

Pred 60 leti, 9. julija 1949, so na Goli otok pripluli prvi zaporniki. Do leta 1956 je tam in na Sv. Grgurju prestajalo kazen 16.288 »informbirojevcev«, med njimi 555 Slovencev. Pogovarjali smo se s tremi še vedno čilimi nekdanjimi »golotočani«, Andrej Aplencem, Mihaelom Cencem in Radovanom Hrastom.

Totalitarna oblast je vladala s strahom, ki je moral biti stalno v zraku. Vedno je moral nekdo izginiti in biti zaprt. Paranoja nove Titove oblasti zaradi informbiroja in Stalinovih groženj je marsikdo izrabil tudi za povsem osebna obračunavanja.

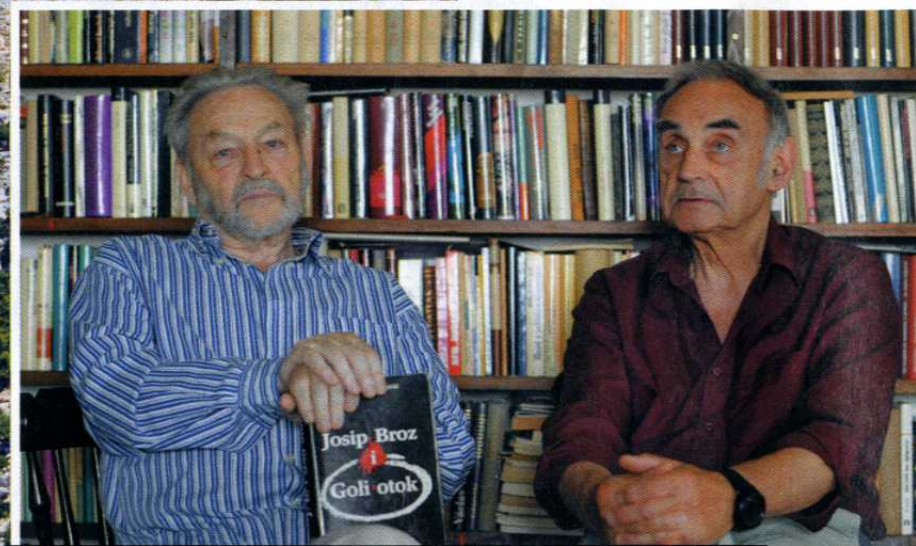
Namesto plesa na morje

Andrej Aplenc je bil osemnajstletni dijak srednje tehnične šole v Ljubljani. Aktivni skojevec in udeleženec mladinskih brigad. Zakaj so ga že v prvi skupini privedli na Goli otok? »Leta 1948 so me kot ko-

mandirja čete poslali na Kočevsko. Bil sem edini komandir, ki sem tudi delal. Partija je načrtno vzgajala skojevece, ki so zgolj komandirali. V nedeljo naj bi imeli ure marksizma in leninizma, a so mi brigadirji predlagali, da bi priredili ples. Ker sem se s tem strinjal, so me takoj premestili v drugo brigado, v kateri sem delal kot navaden brigadir. Večkrat sem nato omenil, da ni takšne svobode, kot bi morala biti. Nič resnega, besede pubertetnika pač, ki vsevpred kritizira. Ko je postala znana resolucija informbiroja sem tako dejal, da je pri nas očitno nekaj narobe, saj nismo smeli

plesati. Aretirali so me v razredu in me – skupaj s še dvema dijakoma, z nekaj študenti in starejših, ki so bili že v partizanih – zadrževali v zaporu Udbe, kjer sem medtem, denimo, poslušal meni povsem nerazumljiva predavanja iz Marxovega Kapitala za študente. Po dveh mesecih sem prejel odločbo rajonskega odbor, iz katere pa ni bilo jasno, kam me pošiljajo.«

Vklenjene v verige so jih ponoči odpeljali in jih pri Bakru vkrkali v ladijsko podpalube. Zjutraj se je kakih dvajset Slovencev izkrcalo na manjšem pomolu Golega otoka, kjer je bilo postavljeno pr-

Mihael Cenc in Andrej Aplenc, zapornika na Golem otoku. V četrtek bosta sodelovala na razpravi ob 60. obletnici prihoda prvih zapornikov na otok.

Ni Golem otoku ni nobena pomnika, ki bi spominjal na mučene in mrtve zapornike. Nadzor nad nekdanjimi zaporniki je trajal prav do konca osemdesetih let.

vo taborišče z ducatom barak, obdanih z bodečo žico. Ko so po nekaj dneh prispeli še transporti iz drugih republik, se je začelo zares z grozečim govorom generala Udbe Krivokapića: »Tukaj boste pustili kosti, ki bodo bolj bele kot marmor na Golem otoku.« Ne dolgo zatem je bilo v pretepu v ubitih nekaj Črnogorcev. Pretepi so se nato razširili po barakah. V enem je bilo kar trinajst mrtvih.

»Dvomotorec«

Po enem letu se je Aplenc vrnil domov, a so ga v začetku leta vnovič zaprli, ker je zavrnil sodelovanje z Udbo. Kot »dvomotorec« je bil dva meseca »pod bojkotom«, kar pomeni, da ni smel z nikomer govoriti. Nosila, s katerimi so prenašali kamenje, je, denimo, moral držati tako, da je bila teža ves čas le na njegovi strani. Namesto spanja je ponoči velikokrat poleg smrdeče kible stal pred barako ... Shujšal je za petnajst kilogramov.

Ker ni nikogar dobro poznal, je težko sklenil prijateljstva. »Ko sem bil drugič priveden na otok, sem našel prijatelja, s katerim sva se dogovorila, da bova udbovcem govorila drug o drugem. Vsi so namreč podpisali, da bomo delali za Udbo.« Ta se je zanj zanimala tudi po drugi vrtni domov. Spraševali so ga le o tistih, ki so bili na Golem otoku, čez kakšni dve leti pa je interes Udbe za neposredni stik z njim uplahnil.

Po izpustitvi v začetku leta 1954 je skušal študirati, a tega ni bil sposoben. Hoditi je začel v hribe, saj je želel biti sam. V začetku šestdesetih let je s potnim listom odšel v Švico (kot alpinist in gorski vodnik), od tam pa v ZDA in se tam poročil.

Namesto v diplomaciji na prevzgojo

Mihael Cenc je bil aretiran v Beogradu leta 1952, kjer je hodil v tretji letnik leta 1948 ustanovljene novinarske in diplomatske visoke šole. »Mnogo diplomatov je imelo le revolucionarne izkušnje in je počelo neumnosti. Veleposlanik v Čilu, na primer, se je ukvarjal s sklicem Komunistične partije Čile in ostal, to nam je povedal eden od profesorjev, persona non grata. Ker predvojni novinarji niso bili primerni, če se niso takoj prebarvali, je bilo treba izobraziti nove. Velika večina štu-

Mihael Cenc:

»Mama se ni pustila odpraviti, zato so jo zgrabili policisti. Če ne izgine, so ji grozili, bo zaprta še ona.«

Radovan Hrast, dvakratni zapornik, je bil borec Gorenjskega odreda. Pravi, da je po duši levičar. Na fotografiji s skico taborišča.

dentov je bila partijsko preverjenih. Bilo nas je šest ali sedem, ki smo kot mladinski funkcionarji prišli v šolo neposredno iz gimnazije. Kar nekoliko ponosen sem bil, da so me spoznali za primerne. Moj oče je bil do politike bolj zadržan, saj so ga Avstrijci kot Korošca na plebiscitu zalotili s puško in ga zaprli za devet mesecev. »Če pa že boš diplomat, potem moraš nositi črno obleko in metuljček,« mi je rekel. In res sem odšel v Beograd s črno obleko (iz Avstrije mi jo je pretihotapil prav oče) in metuljčkom,« je povedal Cenc.

Po dekletu se je seznanil z nekaj pomembnejšimi in bogatimi meščanskimi družinami. Dr. Radulović, diplomat v Franciji in zadnji direktor urada za informiranje pri kraljevski vladi, ga je dvakrat na teden povabil na kosilo. »Z njegovo družbo sem hodil v gledališče in na koncerte. Med drugimi tudi z nekim Švicarjem, podpredsednikom Rdečega križa. Ta je poizvedoval, kje so svojci tistih Jugoslovanov, ki so leta 1945 pobegnili v tujino. Morda so tudi zato postali name pozorni; da kajpada ne omenjam obleke.«

Kaj pa politika, saj je šlo za informbiro? Cenc o tem le ugiba. »Na neki debati o literaturi v okviru študentske organizacije smo se pogovarjali o Čopičevih zgodbah, v katerih je bil kritičen do privilegijev. Dobro je, da se o tem piše, sem dejal in omenil ruska satirika Ilfa in Petrova (?) Čez kak teden je Čopića javno napadel Tito.

Na šoli jih ni bilo malo, ki so bedeli nad »bratstvom in jedinstvom« in svarili pred sektašenjem. Ker je nekdo stalno govoril, kako se Slovenci grupiramo, čeprav to ni letelo name, saj sem se družil z vsemi, vse-

Mihael Cenc (s klobukom) v družbi s študenti novinarske in diplomatske visoke šole v Beogradu. Nasprotuje enačenju Golega otoka z zapornom za informbirojceve.

Ali je res, da so Tito s »prevaro« preprečili, da bi obiskal Goli otok?

Vida Tomšič je poskrbela, da je dr. Cene Logar prišel na Goli otok.

Radovan Hrast (desno) in Franc Birtič ob kipu Goljaša akademske kiparke Alenke Vidregar. Pred »tragačem« je zapornik, ki so ga bojkotirali in kaznovali.

eno nisem ostal tiho: 'Prav imate. To je zelo nevarno,' in s prstom pokazal na tri prav simpatične Beograjčane, ki so se družili še iz gimnazijskih časov. 'Vedno so skupaj. Tovariši, tako ne gre!' sem se pridušal. Vsi so seveda vedeli, da se norčujem, a to najbrž komu le ni bilo preveč všeč.

Nenadoma je začel opažati, da iz sob neznanu kam izginjajo sošolci. Po enem mesecu je prišel na vrsto tudi on. Skupaj še s tremi kolegi so ga aretirali in zaprli v samico zloglasne Glavnjače. Preiskovalec je nenehno zahteval, naj se spomni česa o svojem sovražnem delovanju, on pa mu ni znal nič povedati. »Če boš govoril, boš prejel dva kosa kruha,« ga je lačnega izsiljeval. Ko smo že pri hrani: zjutraj so dobili košček kruha in črno kavo, opoldne fiziološko juho in zvečer spet črno kavo s koščkom kruha.

Izkrcanje z vzglavnikom

V »obtožnici« partijskega komiteja so za Cenca zapisali, da njegovo sovražno delovanje nima kaznivih elementov po kazenskem zakoniku, zato se kaznuje administrativno po zakonu o prekrških za čas 18 mesecev prisilnega bivanja v okrožju Senj.

Na poti na Goli otok je bilo tudi nekaj zapornikov, ki so se tja vračali, vendar tudi ti »dvomotorci« o tem, kam gredo, niso hoteli nič vedeti. »Ko smo čepeli v podpalubju ladje, sem bil prepričan, da nas bodo pometali v morje. Bilo je strašno vroče, smrdeli smo od blata in urina. Na srečo me niso pretepali, ker sem se nekako prikril. Pozno popoldne sem zaslišal vzklik Bojkot bandi! Štiri tisoč kaznjencev nas je pričakalo v dveh vrstah. Morali smo se hitro povzpeti po lestvi, zato so zaradi gneče nekateri z nje popadali. Starejšemu gospodu, ki je imel s seboj vzglavnik, sem pomagal zlesti po lestvi. Pod roke sem vzel njegov vzglavnik in se znašel pred špalirjem. Glejte ga, na

otok je prinesel vzglavnik!« so se mi posmehovali. Ko sem ugotovil, da jih dobivam tudi zaradi tega kosa posteljnine, sem ga takoj odvrigel in hitro stekel. No, večina zapornikov ni močno udarjala. Sadisti na Golem so bili v manjšini.

»Ni bil politik, temveč veliki jebiveter«

Namestili so ga v enega od dvajsetih paviljonov, kjer je bil referent za kulturo Dušan Senčar, bolj znan kot oče Zlate lisice. Izbral ga je prav on, saj sta se poznala s smučanja. Cenc je tekmoval, Senčar pa je bil funkcionar Smučarske zveze Jugoslavije in v Beogradu je študiral pravo. Vsak paviljon je imel tri »funkcionarje«. Sobnega starešino, ki bi lahko koga tudi ubil, pa se mu ne bi nič zgodilo, referenta za kulturo in referenta za delo.

Ko je bil postavljen pred dvesto kaznjencev in primoran govoriti o svojem sovražnem delovanju, ni imel kaj povedati, zato je vseh dvesto zapornikov vpilo: »Bojkot bandi! Bojkot bandi! ...« Senčar se je takrat oglasil, rekoč, da me pozna in da se nisem nikoli zanimal za politiko: »Nikoli ni bil neki politik, bil pa je veliki jebiveter. Ne bi ga bojkotiral.« Zaradi teh besed ga vendarle niso bojkotirali. Senčar ga je posvaril, naj se ne druži z Alojzjem Jakšetom, če misli še kdaj videti dom. Veljal je za nepopravljivega in bil zato vedno »pod bojkotom«. Koga niso več bojkotirali, je čez kakšen dan dvignil roko in na primer nadvse resno in z globokim glasom dejal: »Tovariši kaznjenci. Včeraj sem prebiral Borbo. Veste kakšne krivice se dogajajo v Vzhodnem bloku. V Romuniji imajo celo zapor za politične in zaprtih kar 800 ljudi. In kakšnemu režimu so podvrženi. Samo enkrat na teden jih lahko obiščejo in prinesejo pakete.« Sorodniki »golootočanov« seveda sploh niso vedeli, kje so, je še pripomnil Cenc.

Grožnje materi in pretepeni oče

Enkrat ne mesec so na dopisnici lahko zapisali le, kako dobro se imajo in naj zanje ne skrbijo. Ker je bil na njej napisano Vojna pošta Bakar, se je v Bakar odpravila tudi njegova mama. Ni se pustila odpraviti, zato so jo zgrabili policisti in dejali, naj izgine domov, drugače bo zaprta še ona. V Beogradu je za njim poizvedoval tudi oče. Zvedel ni nič, domov pa je prišel z zlomljenimi rebri. Cenca so izpustili po 18 mesecih. Šolanja v Beogradu in izpitov mu niso priznali. Vpisal se je na študij geografije, a je moral v vojsko. Takrat se mu je rodila tudi hči. Po vrnitvi je iskal službo, se zanj že dogovoril, a so mu nato ne enkrat povedali, da žal ne bo nič. Zato je odšel na Udbo in jih naravnost vprašal, ali ga hočejo uničiti. Udba se pozneje zanj ni zanimala. Službo si je našel v žirovniški osnovni šoli in nato na jeseniški delavski univerzi.

Tita niso pustili na Goli otok

Ali je Tito za vse to vedel? Radovan Hrast: »Želel si je na Goli otok, a ga niso pustili.« Sliši se nenavadno. Hrast je povedal: »Tito je z Galebom v družbi z Rankovićem in Kardeljem priplul na Rab. Dejali so mu, da je ura že nekoliko pozna in naj gre raje za botra devetemu ali desetemu otroku v Senj, Ranković pa bo v njegovem imenu obiskal informbirojceve.« Je mogoče, da so Titu s takšno prevaro preprečili obisk? »Tito je mislil, da smo izolirani in da tam študiramo oziroma morebiti tudi delamo. Kdo pa mu bo povedal, da tam zganjajo teror? Zanj to ni bilo toliko pomembno. Vesel je bil, da so tisti, ki bi lahko povzročili težave in izvedli revolucijo, izolirani. Treba je vedeti, da je vse do Stalinove smrti Sovjetska zveza vojaško izzivala.«

Kombinacija gestapa in NKVD

Mučenje je nekaj običajnega v vseh taboriščih in tudi zaporih, enkratnost Golega otoka, opozarja Aplenc, pa je v množičnem pranju možganov, katerega cilj je bil moralno zlomiti zapornike. Vzpostaviti režim, v katerem so zaporniki v boju za preživetje pripravljeni tudi na moralno sporna dejanja. Prevzgojnih taborišč s tako bestialnimi metodami do takrat ni bilo. Sistem in tehnike mučenja, ko so bile kombinacija nacističnega gestapa in komunistične NKVD, so stalno dopolnjevali. Si lahko naša sogovornika kaj očitata? Oba zmajujeta z glavo. »Javno nastopamo prav zato, ker se nismo umazali,« je odvrnil Mihael Cenc, Andrej Aplenc pa: »Vsak naj odgovarja zase in pred svojo vestjo. Gotovo je veliko ljudi klonilo pred Udbo. A nočem soditi.« Cenc je ob tem dejal, da so se s tremi prijatelji logoraši enkrat na teden sestajali v Nebotičniku, vendar

Še veliko nejasnosti

Oblast je zaradi »informbirojevstva« obravnavala 55.000 ljudi. V Sloveniji po podatkih ZKS iz leta 1958 2275, prostost pa je bila vzeta 731 državljanom. V taboriščih na Golem otoku in Sv. Grgurju naj bi bilo po nekaterih podatkih zaprtih 16.288 ljudi. Le nekaj več kot četrtina je bila obsojena pred sodišči. Več kot dvema tretjinama je bila prostost vzeta z administrativnim ukrepom poboljševalnega ali družbeno koristnega dela. Dragoslav Mihajlovič v knjigi Goli otok omenja, da jih je več kot tisoč umrlo za tifusom. Naš sogovornik Radovan Hrast pa meni, da je med epidemijo umrlo 50 ali 60 zapornikov. Kdo je predlagal Goli otok? Vladimir Dedijer omenja Edvarda Kardelja, drugi kiparja Iva Meštroviča, tretji (med njimi je tudi Radovan Hrast) Miroslava Krležo.

o Golem otoku niso spregovorili niti besede. Ker niso želeli nič slišati o tem, kar bi kdo lahko komu očital. Posebna tarča udbovcov so bile ženske (večinoma partizanke), poročene s kaznjenci. Zapletli so jih v spolno razmerje in jih (pri)silili, da so se odrekle svojim možem.

Andrej Aplenc: »Vsak naj odgovarja zase in pred svojo vestjo.«

Je Tito vedel za bestialnosti?

Indicev za to, da je Tito vedel, kaj se dogaja na Golem otoku, je veliko. Leta 1949 je na Brionih izjavil, da bo spremljal sezname zaprtih in da bo pazil, da ne bo nihče zaprt po nedolžnem. Ob neki obletnici Udbe je v govoru dejal, kako upa da bo ta organizacija počistila z vsemi sovražniki partije in ljudstva. In da ne bo nič hudega, če bo med njimi kakšen nedolžen. Vladimir Dedijer je v pogovoru za Spiegel izjavil, da je Tito vedel za vse podrobnosti. Znanе so tudi Rankovičeve besede, kako je bil on le upravnik, drugo pa je določil Tito.

Uničevanje, nato razprodaja

Radovanu Hrastu je administrativno kazni izrekel komite Komunistične partije Reke in ga za dve leti poslal na družbeno koristno delo. Na Reki je namreč hodil na pomorsko šolo. Kot »dvomotorc« se je na Goli otok vrnil še za dve leti. Svojo zgodbo je podrobno opisal v dveh knjigah. Zadnja, Viharnik na razpotju časa, je izšla pred dvema letoma. Septembra bo vnovič vodil organizirano skupino na ogled Golega otoka. Morda on ve, kakšne načrte z otokom imajo Hrvati?

»Tudi ustaško taborišče Jasenovac so po vojni takoj zravnali z zemljo in v novi stavbi razstavili le slike iz taborišča. Ne marajo, da se o njih slabo govori in kaj slabega pogleda. Na Golem otoku v vseh

teh letih niso naredili še nič, dopustili so le ropanje in uničevanje, jim očitno ustreza, da se taborišče počasi propade. Tako jim ne bo nihče očital, da so zvezno taborišče uničili oni. Najbrž bi otok radi (raz)prodali, saj so finančno v še slabšem položaju kot mi.

Število žrtev?

Natančno število žrtev med kaznjenci ni znano. Hrast se namerava odpraviti v Beogradu, kjer bi v arhivu lahko z nekaj zvezami pogledal v evidenčne knjige, v katere je bil tudi on vpisan pod številko ena ali dva. Številke mrtvih, ki se omenjajo, so po njegovem mnenju prenapihnjene. V starem taborišču je bilo nekaj mrtvih, saj je bilo v njem veliko starejših zapornikov. Preživela ni tudi velika večina tistih, ki jim pobeg ni uspel. Nekaj je bilo tudi samomorov – od deset do petnajst. General Žigić, denimo, ni prenesel pljuvanja. Največ žrtev, petdeset ali šestdeset, je bilo zaradi tifusa.

Izživljanja nad ljudmi so se stopnjevala do Stalinove smrti (»izumljali so vedno nove metode, kako človeka psihično in fizično uničiti«), nato pa so se razmere izboljšale, poudarja Hrast, ki je posebej omenil koto 101 ali Petrovo rupo, kjer so v baraki, postavljeni v vrtačo, izolirali zapornike, ki so najbolj trmasto zavračali priznanje. Ime je dobila po srbskem zakonu, ki je za obsojene na smrt predvideval pomilostitev s sto in enim letom zopora. Kdor bo kazni preživel, bo spuščten, je pojasnil Hrast in začel pripovedovati zgodbo Ceneta Logarja, rektorja filozofske fakultete.

Vida Tomšič se maščuje nad Cenetom Logarjem

»Vseh osem let je bil na koti 101 zaradi Vide Tomšič zaprt dr. Cene Logar, ki je študiral tudi na Sorboni. Pri njem je na njegov račun živel Boris Kidrič. Po vojni so ga hoteli imenovati za ministra za kulturo, vendar si ni želel v politiko. V času informbiroja je CK od njega zahteval, da takoj skliče sejo partijcev na fakulteti, na kateri bi obsodili resolucijo informbiroja in podprli Tita. Lo-

Nekaj knjig o Golem otoku. V reviji Borec je objavljen seznam ljudi, zaprtih zaradi informiroja.

Napisi na delavnicah, zgrajenih za zapornike, ki so prišli za »informirojevci«, so zbledeli. Uničevanje in ropanje se nadaljuje.

gar je odgovoril, da ne ve, zakaj sta se Tito in Stalin sprla, zato prosi, da na sejo pride nekdo iz CK in spor pojasni. To je bila seveda napaka, saj bi moral takoj podpreti Tita. S tem so dobili povod, da ga zaprejo, dejanski razlog pa je bil spor z Vido Tomšič. V partizanih sta simpatizirala in delala skupaj v agitpropu Baze 20. Tomšičeva, ki je takoj po vojni postala ministrica za socialno politiko, mu je, ko jo je na njeno povabilo obiskal, predlagala, da se poročita, a jo je Logar zavrnil, češ da sta lahko le tovariša, saj se namerava poročiti z neko učiteljico. Tomšičeva je z Borisom Kraigherjem obiskala Goli otok oziroma koto 101. Imela je vsa pooblastila, da bi ga lahko rešila, saj so bile republike pristojne za svoje zapornike. Želela je, da bi jo Logar prosil za svobodo. Logar se je, ko jo je zagledal, pred njo umaknil v barako. Pregledala je postrojene zapornike na koti 101, z njimi spregovorila nekaj besed in odšla. Ni si upala vprašati po Logarju in tako se nista srečala.

Hrast v svoji knjigi navaja tudi odlomke iz Logarjevih spominov, ki jih je objavil leta 1991 v reviji Borec. Logar tam Tomšičeve ne omenja, temveč piše le o »neki tovarišici« in »intimni sovražnici«: »Moja intimna sovražnica je prišla celo na

Goli otok, da si je ogledala to mučilnico. Vsak visoki politični funkcionar je lahko brez vzroka spravil na Goli otok vsakega komunista, ki mu je bil na poti.« Zgodba o Vidi Tomšič s tem ni sklenjena. Hrast: »Pred kakimi petnajstimi leti jo je v Delu nekdo vprašal, zakaj ni pomagala zapornikom, saj je obiskala Goli otok. Odgovorila je, da ni bila nikoli tam, na to laž pa sem jo tudi v Delu opozoril; res ni obiskala navadnih kaznjencev, srečala pa se je z izoliranimi zaporniki na koti 101. K meni je poslala neko tovarišico, ki je še živa, in ta mi dejala, da bi se z menoj rada pogovorila. Dejal sem ji, da z njo ne želim imeti nobenega opravka.«

Krleževa ideja

Kdo je prišel na idejo, da se prave ali namišljene informirojevce strpa oziroma skrrije na Goli otok? Hrast je pojasnil okoliščine: »Res smo mislili, da so v Sovjetski zvezi delavci gospodje, tisti, ki so poznali resnico, pa so molčali. Izolacija pristašev informiroja je bilo dobra zamisel, saj je bilo v Jugoslaviji veliko privržencev Rusije. Krleža, ki je bil Titov prijatelj, se je spomnil, da bi bil lahko zapor na Golem otoku, kjer so sicer iskali marmor. Otok si je

ogledal v družbi s sekretarjem komiteja s Krka. Ta mi je pripovedoval, kako so skupaj ugotovili, da je to strateško najbolj ugodna lokacija. Morebitni desant, na primer, bi bil zelo otežen zaradi dobro utrjenih in postavljenih mitraljeških gnezd.«

Beli dosje

Na prostosti so ga pripadniki Udbe seveda poklicali in ga spomnili, da se je dvakrat s podpisom zavezal k sodelovanju. »Ni problema. K vam pridem v službo. Kdaj? Jutri?« je takrat odvrnil. Kdor govori, da je moral delati za Udbo, ta laže, je prepričan Hrast. Zanj je delal, kdor je imel kaj na vesti ali pa se je hotel povzpeti. V Kranju ga je poklical šef Udbe Vanja Bernik, brat Jožeta Bernika, ki je bil pri domobranci, in mu dejal: »Prejeli smo tvoj dosje z Golega otoka. Čist. Bel. Nisi ovajal. Kje ti lahko najdemo službo?« Za to, da je še drugič pristal na Golem otoku, je poskrbel njegov sobrigadir Janez Zomer, polkovnik Udbe in pred upokojitvijo direktor KIK Kamnik. »Z imenom in priimkom sem ga omenil v knjigi, ker ga srečujem v Ljubljani. Ko me zagleda, skloni glavo. Jaz pa mu pravim: Janez, zakaj se me izogibaš, saj si vendar pošten.«

Rehabilitacija

Andrej Aplenc je po osamosvojitvi pravico poiskal na sodišču. Za to se je odločil, ker je obupal nad načinom, kako so pripravljali zakon o popravni krivici. Na seji odbora za notranjo politiko, ki jo je vodil Miran Potrč, jim je ta vzel besedo. Le poslanci so smeli razpravljati o tem, kako jim z zakonom popravljati krivice. Jožef Školč je takrat dejal, da LDS razmišlja, kako bi vložila zakon za popravno krivic čarovnicam, ki so jih zažgali v srednjem veku. Tudi zaradi takšnih besed ni želel več sodelovati pri sprejemu zakona. Tako kot še nekaj deset drugih se je na sodišču skliceval na še iz Jugoslavije veljavni zakon o pobudi za varstvo zakonitosti. Pridobil je vso dokumentacijo, s katero je dokazal, da je bil zaprt. Po štirih letih je na sodišču dosegel rehabilitacijo in odškodnino.

Marjan Cenc je kot takratni predsednik Združenja žrtev komunističnega nasilja vztrajal pri sprejemu zakona o popravni krivic. Niso bili preveč uspešni, saj so stranke, ki so izvirale iz prejšnjega režima in imele večino, nasprotovale njihovim predlogom. Združenju ni šlo le za rehabilitacijo, saj so v svojem predlogu želeli, da bi državo ločili od prejšnjega totalitarnega režima in njegove zakonodaje. Potrč je ponavljal, da ni naslednik prejšnjega režima, čeprav je bil predsednik socialistične skupščine in je bila zanj kontinuiteta prva vrednota.

Dr. Ljubo Bavcon se je zavzemal za to, da morajo rehabilitacije izpeljati sodišča. Kako pa naj dosežejo rehabilitacijo vsi tisti, ki jih niso obsodila sodišča, temveč partijski komiteji in so formalno veljali za nekaznovane? In taka je bila večina. Tudi predsednik države Milan Kučan je zagovarjal sodne postopke. Mihael Cenc mu je zato predlagal: »Gospod predsednik, če je tako, morajo oditi sodniki, ki so sodili in obsodili po zakonih totalitarnega režima. Kako naj nas zdaj ti isti ljudje rehabilitirajo? Če se odločimo za sodno pot, potem moramo zamenjati sodnike.« Kučan je dvignil roke in odločno dejal: »Sodnike nam pa pustite!« Od takrat predsednik ni bil več proti ustanovitvi komisije za popravno krivic.

Radovan Hrast je do pravice prišel po svoji poti. Uspeh je po štirih let s pomočjo takratne generalne državne tožilke Zdenke Cerar. Ker so bile takrat v parlamentarnem postopku spremembe zakona o prekrških, je predlagala, da imajo tudi civilne osebe, ki so bile za časa informiroja zaprte izven svoje republike, pravico do rehabilitacije. Hrast je bil štipendist ministrstva za pomorstvo in je zato spadal pod zvezno Udbo. Zakon je bil soglasno sprejet. »Hišo, v kateri se pogovarjava, sem zgradil z denarjem, ki sem ga dobil pred osmimi leti.«